

PSIXOLOGİYA

UOT 159.9.019

ORCID ID 0000-0002-8170-2383

İMADƏDDİN NƏSİMİ YARADICILIĞINDA ŞƏXSİYYƏT VƏ
HUMANİST PSIXOLOGİYA MƏSƏLƏLƏRİA.S.MÜTƏLLİMZADƏ
Bakı Dövlət Universitetinin
ayten.mutellimzade@icloud.com

Görkəmli Azərbaycan və şairi mütəffəki İmadəddin Nəsiminin bədii yaradıcılığı fəlsəfi ideyalar və psixoloji təəssüratlarla zəngindir. İ.Nəsiminin bədii yaradıcılığının psixoloji təhlilindən görmüş oluruq ki, əsərlərində humanist psixologiya məktəbinin əsas psixoloji ideyaları öz əksini tapmışdır. O, öz fəlsəfi-psixoloji fikirlərini bədii üslubda ustalıqla ifadə etmişdir. Psixologiyada humanist yanaşmada şəxsiyyətin inkişafında özünügerçəkləşdirmək, özünü inkişaf etdirmək fikirləri əks edilirdisə, İ.Nəsiminin əsərlərində bu “kamil insan” olmaq kimi ifadə edilmişdir. Beləki, İmadəddin Nəsimiyə görə “kamil insan” sadəcə özünügerçəkləşdirən insan deyil, həmçinin mənəvi cəhətdən yüksək inkişaf pilləsinə çatmış insandır. Buna bənzər fikirlər elmi ədəbiyyatda humanist psixologiya məktəbinin nümayəndəsi psixoloq Abraham Maslovun əsərlərində öz əksini tapmışdır. A.Maslova görə insan transsendental tələbatlarına əsasən şəxsiyyət kimi ən yüksək inkişaf pilləsinə çatmış olur. Məqalədə İ.Nəsimi və A.Maslovun fikirləri ətraflı şəkildə təhlil olunub, müqayisə edilmişdir. Beləki, İ.Nəsiminin elmi fikirlərlə zəngin əsərlərinə mənəvi miras və irs kimi daima ehtiyac olacaq, elmi tədqiqatlarda istifadə ediləcəkdir.

Açar sözlər: Hürufilik, İmadəddin Nəsimi, ekzistensializm, şəxsiyyət, “Kamil insan”, Sufilik, humanist psixologiya, Abraham Maslov, özünügerçəkləşdirmə, tələbatlar

Giriş

Seyid Əli Seyid Məhəmməd oğlu İmadəddin Nəsimi görkəmli azərbaycanlı hürufi şairidir. İ.Nəsimi 1369-cu ildə Şamaxıda anadan olmuşdur. Nəsimi təhsilli, savadlı, özünəməxsus fərqli fəlsəfi dünyagörüşü olan şairdir. O, ana dilində yazmış olduğu divanlarla Azərbaycan poeziyasını zənginləşdirmişdir. İ.Nəsiminin əsərlərində fəlsəfi və psixoloji fikirlər öz əksini tapmışdır.

Hürufiliyin əsasını qoyan Şəhabəddin Fəzlullah Astrabadi Nəsimi olsada, hürufilik deyəndə ağıla ilk olaraq İmadəddin Nəsimi gəlir. Hürufiliyin əsas ideyasını hərflər, hərflərin mənası təşkil edir. Hürufilərə görə hərflərin sirri

vardır, allah hərflərdə gizlidir. Hərflərin elminə yiyələnən şəxs həqiqəti, allahı dərk edə bilər.

Nəsiminin edamından sonra onun fikirlərini təbliğ edən, davamçısı İ.Nəsimi olmuşdur. İ.Nəsimi də digər hürufilər kimi allahın insanın üzündə hərflər şəklində əks olunmasını (ərəb hərfləri ilə burun “əlif” burun kənarları “lam”, göz isə “he”) və insanın allahın yer üzündəki əksi olması fikirlərini qəbul edirdi [1, s. 69].

Problem və məqsəd

İ.Nəsimi öz yaradıcılığını humanist ideyalarla zənginləşdirmişdir. Nəsimi insanı ideallaşdırır, onu allaha bərabər tutur və yaradılan varlıqların ən mü-kəmməli hesab edirdi. O hesab edirdiki, bütün gözəlliklər, saflıq insanın simasında əks olunub. İnsanın həyatdakı yeri, var olma səbəbi, yaşamaq məqsədi, insanın zəkası, gözəlliyi ümumilikdə insanın dəyəri haqqında olan fikirlərini əsərlərində ustalıqla ifadə etmişdir.

İ.Nəsimi yaradıcılığını təhlil etdikdə humanist psixologiyada əksini tapan psixoloji ideyaları görmək mümkün deyil. Dünyanın və insanın dərk-edilməsi problemi İ.Nəsimi yaradıcılığının əsasında dayanan mövzular idi. O insana qarşı humanist yanaşmanın tərəfdarı idi, insanın dəyərli varlıq olduğunu göstərməyə çalışırdı, insanı qul kimi görən din xadimlərinə qarşı çıxırdı. İ.Nəsimiyə görə insan digər canlıların ən alisidir və allah tərəfindən ağıl ilə mükafatlandırılmışdır. Müasir dövrümüzdə psixoloji ədəbiyyatlarda bu ideyalar şəxsiyyətin inkişafı probleminə ətraflı şəkildə izahını tapmışdır. Əsas məsələ İ.Nəsiminin humanistik psixoloji fikirləri təhlil etmək və şəxsiyyətin inkişafının əsasında duran məsələləri araşdırmaqdır.

Metodologiya

Humanist psixologiya 1950-ci ildə yaranan, psixologiyada “üçüncü qüvvə” adlanan cərəyandır. Ekzistensial (latın dilində “exsistensia” varlıq) fəlsəfənin əsasında yaranan humanist psixologiyanın təməlinə yüksək insani dəyərlər, şəxsiyyətin inkişafı, sevgi, məsuliyyət, psixi sağlamlıq və s. kimi məsələlər dayanır. Humanist psixologiya insanın potensialına dəyər verən bir yanaşmadır. Humanist psixologiyanın təməl anlayışı ekzistensializmdə olan “Dasein”dir (alman dilində “da” var, “sein” olmaq). “Dasein” terminini Martin Haydeqqer (Alman filosofu, ekzistensializmin görkəmli nümayəndələrindən biri) işlətməmişdir. Məna etibarilə, Haydeqqer bu termini insanın öz varlığını dərk etməsi, özünü kəşfetməsi kimi açıqlayır [9, s. 186]. Yalnız özünü tanıya bilən insan özünü inkişaf etdirə bilər.

İ.Nəsiminin fikirlərinin əsasında duran, əsərlərinin “əsas qəhrəmanı” olan “kamil insan”ın da humanist psixologiyanın təməlinə olan fikirlərlə üst-üstə düşdüyünü görürük. İmadəddin Nəsimi hesab edirdi ki, kamil insan özünü-dərkedən, həyatdakı yerini müəyyənləşdirən, öz dəyərini anlayan insandır. Və ancaq təhsil alıb biliklərə yiyələnən, nəfsini idarə edə bilən “kamil insan” özünü inkişaf etdirə bilər. Allahın insanı yaratmaqda məqsədini, allah qədər gücə-qüdrətə sahib olmasını ancaq bu cür dərk edə bilər. İnsanın həyatı,

həqiqəti dərk etməsi üçün ilk əvvəl öz mahiyyətini anlamalı, özünü inkişaf etdirməlidir. İ.Nəsimiyə görə öz mahiyyətini anlayan insan həqiqəti dərk edə bilər. Karl Teodor Yaspers (almaniyalı filosof, psixoloq, psixiatr) “Vernunft und Existenz” (“Səbəb və mövcudluq”) adlı kitabında qeyd edir ki insan özü ilə üzləşməlidir, öz həqiqətləri ilə tanış olmalıdır və özü olmalıdır [12, s. 54].

Kim əzəl tanımadı kəndi vücudu şəhrini,
Ol gədəhimmət nə yoldan vara sultan istəyə?¹

Humanist psixologiyanın nümayəndəsi olan Abraham Maslovun (amerikalı psixoloq) tərtib etdiyi tələbatların ierarxiyasına nəzər salmaq yerinə düşərdi:

- fizioloji ehtiyaclar (aqlıq, susuzluq, cinsi və s.).
- təhlükəsizlik və müdafiə tələbatı (xarici faktorlardan aslı olan təhlükələrdən qorunmaq).
- aid olma və sevgi tələbatı (sosial tələbatlar, mənsubluq, məhəbbət və s.).
- özünəhərmət tələbatı (bu iki tərəflidir, insan özünəhərmət edir və başqalarından da bunu gözləyir).
- koqnitiv tələbatlar (oxumaq, öyrənmək, təhsil almaq, dünyagörüşünü artırmaq və s.).
- estetik tələbatlar (gözəllik, harmoniya və s.).
- özünügerçəkləşdirmə tələbatı (insanın özünü təsdiq etməsi, inkişaf etdirməsi və s.).
- transsendental tələbat (mənəvi tələbatlar).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz səkkiz tələbatdan ilk ikisi aydındır ki, fizioloji və təhlükəsizlik tələbatı insanlarla yanaşı həmçinin heyvanlarda da var, növbəti tələbatlar isə yalnız insanlara xas tələbatlardır. A.Maslov ilk olaraq beş pilləli tələbatların iyerarxi modelin hazırlamışdı. Lakin sonradan bu model üzərində işləyib, dəyişiklik edərək səkkiz tələbatı özündə əks etdirən yeni model yaradır (1960-1970). Əvvəlk beş tələbata daha üç tələbat da əlavə edir: idrak (koqnitiv) tələbatlarını, estetik tələbatları və mənəvi tələbatları. İdrak və estetik tələbatlarını özünügerçəkləşdirmədən aşağı pillədə yerləşdirir, ən sonda isə mənəvi (transsendental) tələbatları əlavə edir. A.Maslov bu modeldə aşağıdan yuxarıya doğru istiqamətdə səkkiz tələbatdan ilk dördünü ilkin tələbatlar, sonrakı dörd tələbatı isə inkişaf tələbatları adlandırır. Biz xüsusilə İ.Nəsiminin yaradıcılığında əsasən inkişaf tələbatlarının və xüsusəndə transsendental tələbatın poetik şəkildə necə əks olunduğunu görürük.

İ.Nəsiminin insanı allahın bir parçası olaraq görməsi mənsubluq, aid olmaq tələbatından qaynaqlanır. İnsan kiməsə, harasa aid olduğunu bilməlidir. İnsan özünü allahın əksi, “uzantısı” olaraq görərsə, hara və kimə aid olmaq tələbatı ödəmiş olacaq. İ.Nəsimiyə görə bu ilahi eşq ilə mümkündür. Yəni

---

Qeyd:

1.Şairin haqlı qənaətinə görə, arifliyə gedən yol insanın özünü dərk etməsindən başlayır. Özünü anlamayan cahil adamlar heç bir ali məqsədə çata bilməzlər. Özünü tanımayan insan heç nəyi bilməz. [17]

insan özünün yerini, kimliyini müəyyənləşdirməsi, yaradılan ən mükəmməl varlıq olmasını dərk etməsi ilahi eşqlə bağlıdır. İnsan tək başına, sevgisiz yaşaya bilməz. İnsan allahın sevgi ilə yaratdığı, özünü yer üzünə əks etdirdiyi ən gözəl, ideal varlıqdır. İ.Nəsimində yaradıcılığında görürük ki, allaha aid olma-ilahi eşq, A.Maslovun mənsubluq-sevgi tələbatı kimi bir-biri ilə eyni yerdədir. A.Maslova görə insanın sosial tələbatları ödənməsə, aid olmaq hissi olmasa o özünü yalnız və tərkedilmiş hiss edər. İ.Nəsimi də hesab edirdi ki, allaha aid olduğunu anlayan insan, ilahi eşqdə özünü tapır.

Aşiqin əsrarını, həqqi bilən arif bilir,
Aşına halın nə bilsin, kəndini bilməz qərib.¹

İ.Nəsiminin əsas ideyası insana qarşı humanist yanaşmaq, insana hörmət etmək və səcdə etməkdir. A.Maslovun tələbatlar ierarxiyasında bu dördüncü yerdə olan tələbatdır. Bu iki tərəfli qarşılıqlı prosesdir: insan özünəhörmət edir və digərlərindən də bunu tələb edir. İ.Nəsimi insanın öz dəyərini anlamasını “kamillik” hesab edirdi. Yəni ilk əvvəl insan dərk edir ki, o ən ideal varlıqdır, hörmət və sevgiyə layiqdir. Allah insanı dəyərləndirib onu digər canlılardan fərqləndirib. İnsan birinci növbədə öz dəyərini anlayır və digər insanlardan da özünə hörmət edilməsini tələb edir və özündə hər kəsə hörmət edir. Çünki allah insanların simasında özünü yaradıb. Deməli bütün gözəlliklər insanın üzünə əks olunub. İnsan dini ehkamlarda deyildiyi kimi allahın qulu deyil, əksinə allahın elə özüdür. Allaha itaət etmək üçün, insana itaət etmək lazımdır. İnsan dəyərsiz varlıq deyildir.

Ey Nəsimi, səcdə qıl ol-Maha kim, həqdən sənə
Və'budu iyyahu, vəscud, vəqtərib gəldi-xitab.²

İnsanın (şəxsiyyətin) mənəvi sferasının düzgün inkişafı üçün digər tələbatların ödənilməsi əsas şərtidir. Özünügerçəkləşdirmək insanın özünü tanıması, özünü qəbul etməsi və özünün sahib olduğu potensialından istifadə etməyi bacarmasıdır. Özünügerçəkləşdirmə tələbatı ilə mənəvi tələbatın əsas fərqi budur ki, özünügerçəkləşdirən insan özünü dərk edir, özünü cəmiyyətə təqdim edirsə, mənəvi tələbatlar sayəsində insan “özünü aşır”. Bu inkişaf pilləsinə qədər çox az insan gəlib çata bilər. Özünügerçəkləşdirən insan özü üçün çalışırsa, özünün sahib olduğu potensialını aşan insan isə “dünyaya açılır”. Artıq burada “Mən” deyil, “Dünya və mən” (dünya-insan münasibəti) diqqət mərkəzində olur.

İmaməddin Nəsimi də “kamil insan” deyəndə yalnız özünügerçəkləşdirməyi bacaran deyil, özünügerçəkləşdirdikdən sonra öz sərhədlərini aşaraq dünyayı dərk edən insanı nəzərdə tuturdu. Yəni İ.Nəsimiyə görə insan oxuyur, araşdırır,

---

Qeyd:

1. Aşiqin (aşiq olaraq allahı nəzərdə tutur) sirləri arif insanlara (kamil) məlum olur, özünü bilməyən, rəbbində bilməz.[14]

Qeyd:

2. Ey Nəsimi, o gözələ (insana) səcdə et ki, onun haqqında Quranda “ona səcdə və ibadət edin, ona yaxınlaşın” əmri gəlmişdir. [4, 356]

tənqid edir, aldığı bilikləri hazır şəkildə qəbul etmir, tənqid edir. Bilikli insan arifdir, o özünü inkişaf etdirir, öz qabiliyyətlərini dərk etməklə “oyanır”. Özünüdərkin yüksəlməsi özünügerçəkləşdirmənin intensivliyini artırır [2, s. 5]. İ.Nəsiminin kamil insan adlandırdığı qeyri-şərtsiz cəmiyyətin qadağalarını (Allahı sorğulamadan, həqiqəti anlamadan qəbul edən cəmiyyətin) qəbul etməyən, nəfsinin qurbanı olmayan, yalnız öz ağılı ilə bütün prosesləri düzgün dərk edən insandır [6, s. 28]. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, yəni insan bütün sərhədləri aşmaqla kamillik zirvəsinə ucalır.

Mənəvi tələbatlarını dərk edən insan bacarıqlarını inkişaf etdirməyə çalışır, daha da mükəmməl olmaq üçün can atır, lakin digər insanlar isə hələ ödənilməmiş baza tələbatlarını ödəməyə çalışırlar (nəfs, dünyəvi arzular, həvəs, istək və s.) [10, s. 135].

Mərhəba, insani-kamil, canımın cananəsi,
Aləmin cismi sədəfdir, sənmişən dürdanəsi?¹
Ey bülbülü-qüdsi, nə giriftari-qəfəssən,
Sındır qəfəsi, tazə gülüstan tələb eylə.²

Nəticə

İ.Nəsimiyə görə insanların özləri haqqındakı fikirləri dünya haqqındakı fikirləri ilə bağlıdır, qarışıqlıqlı əlaqədədir. Beləki, insan-dünya münasibəti insanı inkişaf etdirir, kamil insan formalaşmasına təkan verir. İ.Nəsimi hesab edirdi ki, insan özünüdərketməklə, özü haqqında tam obraz yaradır ki, bu dünya haqqında, allah haqqında təsəvvür ilə bağlıdır. Yəni “Mən”in formalaşmasında “mən” və “digərləri”nin müqayisəsi, oxşarlıq və bənzərliyin təhlili əhəmiyyətlidir. Kamil insanda mütləqki, özünüdərketməli, digər insanlar və yaradan haqqında düşünməli və müqayisə etməli, əlaqə və bağlılıq tapmalıdır. İnsanın kainatda bir zərrədir, allahın bir parçasıdır. İ.Nəsimi öz əsərlərində dinsizlik təbliğ etmir və yaradanı inkar etmirdi. Sadəcə yaradana aid olduğumuz üçün insanın özünü “qul” hesab etməsi fikri ilə razı deyildi. Yəni insanlar yaradanın qulu deyil, onun əksi və yansıması sayılırdı. İnsan ən ali varlıq olaraq yaradıbsa, insan dəyərlidir və bunu dərk etməlidir. İnsan nəfsinə və hisslərinə hakim olmağı bacarmalıdır, çünki yaradan insana digər varlıqlardan fərqli olaraq ağılı və iradə verib. Ağılı istifadə etmək və artırmaq inkişaf etdirmək təkbəşinə şərt deyil. İnsan hisslərini idarə etməyi bacarmalı və nəfsinin qurbanı olmamaq üçün əlindən gələni etməlidir. Kamil insan dünyəvi zövqlər, maddiyyat və fani olan hər bir şeydən yan keçməlidir. Çünki, bütün bu sadalananlar insanı dünyaya bağlayır və mənəvi inkişafa mane olur. İ.Nəsimiyə görə insan öz daxi-

---

Qeyd:

1. Salam olsun, canımın cananəsi kamil insana, dünya sədəfdir, kamil insan onun içində ki, incidir. [17]
2. Nəsimi “Müqəddəs bülbül” adlandırdığı insanın qəflətdə qalıb qəfəsə giriftar olmasını məqbul saymır, onu buxovlardan çıxmağa, azadlığa, sərbəstlik məkanı kimi yeni gülüstana səs-ləyir. [17]

lindəki ilahi gücün fərqində olub onu hərəkətə gətirmək üçün əlindən gələni etməlidir.

İ.Nəsiminin yaradıcılığı psixoloji və fəlsəfi fikirlərlə zəngindir. İ.Nəsimi allahı yaradan olaraq qəbul edir, lakin dini təsəvvürlərə tənqidi münasibət bəsləyirdi. Xüsusən də insana qarşı münasibəti dini cəhətdən təhlil etmir, insanın allahın qulu olması fikrini qəbul etmirdi. İ.Nəsimi divanları ilə dövrünün insanların maarifləndirməyə çalışırdı və düşünürdü ki, insan özünüdərk etməklə dünyanı, allahı dərk edə bilər. Yəni insanların özlərini və ətrafı dərk etmələri, həqiqəti görməkləri üçün onlara təkan vermək lazımdır. İ.Nəsimi öz yaradıcılığında cahillik ilə mübarizə aparıb, allahın insana vermiş olduğu gücü insan-oğluna göstərməyə çalışırdı. İ.Nəsimi poeziyasındakı fəlsəfi fikirləri görməyən insanlar onu kafir adlandırırdı. Ona görə də davamlı olaraq tənqidlərə məruz qalırdı.

Qənaət

Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığını təhlil etdikdə görürük ki, onun əsərləri psixoloji fikirlərlə zəngindir. İ.Nəsimi poeziyasının psixoloji təhlilindən alınan nəticələrdən məlum olur ki, onun əsərlərində humanist psixologiyaya dair məsələlər öz əksini tapmışdır. O, insana qarşı humanist yanaşmasını, insanlara sevgisini, hörmətini obrazlı şəkildə peşəkarcasına ifadə etmişdir.

İ.Nəsiminin əsərlərində həmçinin özünüdərk etmə, iradi keyfiyyətlər (iradi güc, cəsarət), nəfs (psixoloji ədəbiyyatdakı qarşılığı İd) və başqa məsələlər toxunmuşdur. İnsanın cəmiyyətə və insanlığa fayda verən kamil bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında təhsil almağın, özünü tərbiyə etməyin rolunu bədii üslubda ustalıqla ifadə etmişdir. Nəsimi yaradıcılığı ilə həm Azərbaycan ədəbiyyatını zənginləşdirmiş, həm də əsərlərində psixologiya, fəlsəfə, dilçilik və s. elm sahələrində təhlil edilməsi lazım olan məsələlərə yer vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Babayev, Y.M. Təriqət ədəbiyyatı: Sufizm, hürufizm. Bakı, 2007, 204 s.
2. Əliyev B.H. Şəxsiyyətin özünügerçəkləşdirməsində özünüdərk etmənin rolu. // Psixologiya jurnalı. Bakı, 2007, №1, s. 3-14
3. Əliyev Q. İmadəddin nəsimi və hürufilik hərəkəti // İpək yolu. Bakı, 2019, №2, 25-30
4. İmaməddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cild. I cild. Bakı, 2004, 345 s.
5. İmaməddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cild. II cild. Bakı, 2004, 376 s.
6. Məmmədov Z.C. Azərbaycan fəlsəfəsi tarixi. Bakı, 2006, 328 s.
7. Mütəllimzadə A.S. İmadəddin Nəsimi yaradıcılığında bəzi psixoloji məsələlər. // Psixologiya jurnalı. Bakı, 2019, №3, s. 17-32
8. Бабаев Я.М. Хуруфизм и его влияние на азербайджанскую литературу // Молодой учёный. Красноярская, 2009 г., №3 (3) март, с. 100-103
9. Лифинцева Т.П. “Забота” Хайдеггера, “бытие-для-себя” Сартра и буддийская духкха: онтология негативности. // Вопросы философии. № 7. Москва, 2015, с. 184-203
10. Маслоу А.Р. Мотивация и личность. Питер: 2019, с. 290
11. Мекерова М.Д. Суфизм как мистико-аскетическое течение в мусульманской культуре (автореферат). Ставрополь: 2005, 209 с.

12. Jaspers K.T. Reason and existenz. New York, 1957, p. 151
13. Javad N. The Psychology of Sufism (Del Wa Nafs). London, 1992, 176 p.
14. Nəsimi şeirində sözüün informativ yükü: [Elektron resurs] / tərt. ed. X.Hümmətova; Hərbi and. Bakı, 2019, 12 aprel, s.20
URL: http://www.anl.az/down/meqale/herbi_and/2019/aprel/645071.htm
15. İmadəddin Nəsimi həyatı və yaradıcılığı: [Elektron resurs] / Kataloq ANL Bakı, 2016, 12 avqust
URL: <http://www.anl.az/el/emb/inesimi.pdf>
16. Quraysh: [Elektron resurs] / Wikipedia the free encyclopedia.
URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Quraysh>
17. İmadəddin Nəsimi yaradıcılığının ideya-bədii xüsusiyyətləri: [Elektron resurs] / tərt. ed. H.Həşimli (filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi); Bakı, 2019, 30 aprel
URL: <https://www.nuhcixan.az/news/medeniyyet-turizm/14719-imadeddin-nesimi-yaradiliginin-ideya-bedii>
18. Sən bu cahana sığmadın: [Elektron resurs] / Bakı, 2019, 2 fevral
URL: <https://www.mod.gov.az/az/pre/25664.html>
19. Я - сотворение Вселенной. Величие лирического героя поэта не вмещается в этот мир. Насими-650: [Электронный ресурс] / автор Т.Гусейнова (научный сотрудник Музея азербайджанской литературы имени Низами Гянджеви НАНА); Баку, Каспий, 2019, 18 мая, с. 15
URL: <http://www.anl.az/down/meqale/kaspi/2019/may/653929.htm>
20. Sufism Islam: [Electronic resource] / author Annemarie Schimmel (Former Professor of Indo-Muslim Culture, Harvard University); The Editors of Encyclopaedia Britannica. Chicago, 1998, 30 september
URL: <https://www.britannica.com/topic/Sufism>
21. Sufism: [Electronic resource] / Oxford University Press. The Oxford Dictionary of Islam. UK, Oxford
URL: <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e2260>
22. Sufi Islam: What you need to know: [Electronic resource] Deutsche Welle
URL: <https://www.dw.com/en/sufi-islam-what-you-need-to-know/a-41532401>

ВОПРОСЫ ЛИЧНОСТИ И ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ В РАБОТЕ ИМАДАДДИНА НАСИМИ

А.С.МУТАЛЛИМЗАДЕ

РЕЗЮМЕ

Творчество выдающегося азербайджанского поэта-мыслителя Имадеддина Насими богато философскими идеями и психологическими впечатлениями. Из психологического анализа художественного творчества И.Насими мы видим, что в его произведениях отражены основные психологические идеи гуманистической школы психологии. Он мастерски выразил свои философские и психологические идеи в художественном стиле. В психологии гуманистический подход отражал идеи самореализации и саморазвития в развитии личности, но в работах И.Насими он выражался как «совершенный человек». Таким образом, согласно Имадеддину Насими, «совершенный человек» - это не только человек, осознающий себя, но и человек, достигший высокого уровня духовного развития. Подобные идеи отражены в научной литературе в работах психолога Авраама Маслоу, представителя школы гуманистической психологии. По мнению А.Маслоу, согласно трансцендентным потребностям человек достигает

высшей ступени развития как личность. В статье подробно анализируются и сравниваются взгляды И.Насими и А.Маслова. Таким образом, произведения И.Насими, богатые научными идеями, всегда будут нужны как духовное наследие и будут использоваться в научных исследованиях.

Ключевые слова: грамотность, Имадеддин Насими, экзистенциализм, личность, «Совершенный человек», суфизм, гуманистическая психология, Авраам Маслов, самореализация, потребности.

ISSUES OF PERSONALITY AND HUMANISTIC PSYCHOLOGY IN IMADADDIN NASIMI'S CREATION

A.S.MUTALLIMZADE

SUMMARY

Imadeddin Nasimi is a world famous, well-known Azerbaijani poet. The creations of the famous Azerbaijani and poet-thinker Imadeddin Nasimi is rich in philosophical ideas and psychological impressions. From the psychological analysis of I.Nasimi's artistic creations, we see that the basic psychological ideas of the humanist psychology school are reflected in his works. He skillfully expressed his philosophical and psychological ideas in an artistic style. According to Nesimi, a person who understands the reason for existence can understand the truth in the world. While the humanist approach in psychology reflects the ideas of self-realization and self-improvement in the development of personality, this was expressed as "insan-i Kamil" in the works of I.Nasimi. Nasimi did not preach atheism in his works and did not deny God. He disagreed with the idea that man considers himself a "slave" simply because we are part of God. So, I.Nasimi saw people as the reflection of God, not as the slaves of God. If man was created as the highest being, then man is precious and must realize this. I.Nasimi's main idea is to treat people humanely, to respect them and to prostrate. Therefore, according to Imadeddin Nasimi, the "insan-i Kamil" is not only a self-actualized person, but also a person who has attained a high spiritual development. Similar ideas were reflected in the scientific literature in the work of the psychologist Abraham Maslov, a representative of the humanist psychology school. According to A.Maslov, according to transcendental needs, the person reaches the highest stage of development as a person. The article analyzes and compares the views of I.Nasimi and A.Maslov in detail. Thus, the works of I.Nasimi, rich in scientific ideas, will always be needed as a spiritual heritage and will be used in scientific research.

Keywords: Hurufism, Imadeddin Nasimi, existentialism, personality, "Insan-i Kamil", Sufism, humanistic psychology, Abraham Maslow, self-realization, needs